QANUN № 01 (375), 2026, s. 104-111

GƏNC HÜQUQŞÜNASIN TRİBUNASI
BEYNƏLXALQ HÜQUQ

Bayramlı Möhtəbər Arif qızı,
Bakı Dövlət Universitetinin Hüquq fakültəsinin magistrantı
E-mail: 1mbayraml@gmail.com

UOT 341.4
DOI: https://doi.org/10.30546/2218-9130.041.2026.4038

BEYNƏLXALQ CİNAYƏT MƏHKƏMƏSİ VƏ TƏTBİQ OLUNAN HÜQUQ

Açar sözlər: *Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi, tətbiq olunan hüquq, beynəlxalq cinayət hüququ, beynəlxalq cinayət hüququnun mənbələri, beynəlxalq hüquq.*

Ключевые слова: *Международный уголовный суд, применимое право, международное уголовное право, источники международного уголовного права, международное право.*

Keywords: *International criminal court, applicable law, international criminal law, sources of international criminal law, international law.*

Giriş

Bəşəriyyətin tarixi inkişaf mərhələləri təhlil edildikdə, Yer kürəsinin insanlar arasında baş verən silahlı münaqişələrə və düşmənçilik xarakterli münasibətlərə davamlı şəkildə şahidlik etdiyi müşahidə olunur. Digər canlı növləri ilə müqayisədə, insanın öz növünə qarşı sistemli və genişmiqyaslı zorakılıq tətbiq etməsi sosial-fəlsəfi və hüquqi müzakirələrin əsas mövzularından biri olmuşdur. Bu kontekstdə bir sıra mütəfəkkirlər insan davranışlarının mahiyyətində destruktiv meyllərin üstünlük təşkil etdiyini irəli sürmüşlər.

XIX əsrdə formalaşan və sosial-siyasi düşüncədə mühüm yer tutan təkamül yanaşması cəmiyyətlərin dəyişməsini və inkişafını obyektiv və qaçılmaz proses kimi xarakterizə edirdi. Sözügedən yanaşmaya əsasən, sosial dəyişikliklər mütərəqqi xarakter daşıyır və cəmiyyətin daha yüksək inkişaf mərhələsinə keçidini təmin edir. Lakin XX əsrdə baş vermiş dünya müharibələri, silahlı münaqişələr, kütləvi zorakılıq aktları və bəşəriyyətə qarşı cinayətlərin miqyas və intensivliyinin artması bu nəzəri yanaşmanın praktik reallıqlar fonunda yetərsizliyini üzə çıxarmışdır.

XX əsr dünya tarixində misli görünməmiş insan tələfatı və sistemli zorakılıq halları ilə səciyyələnmiş, bu isə beynəlxalq hüquqi mexanizmlərin təkmilləşdirilməsinə obyektiv zərurət yaratmışdır. Xüsusilə ağır beynəlxalq cinayətlərin cəzasız qalmasının qarşısının alınması məqsədilə institusional mexanizmlərin yaradılması beynəlxalq ictimaiyyətin əsas prioritetlərindən birinə çevrilmişdir. Bu baxımdan, 17 iyul 1998-ci ildə Roma Statutunun qəbul edilməsi və imza üçün açılması beynəlxalq hüququn inkişafında mühüm mərhələ hesab olunur. Sözügedən sənəd beynəlxalq ictimaiyyətin təhlükəsizliyini və hüquqi vicdanını ciddi şəkildə təhdid edən ən ağır beynəlxalq cinayətlərin mühakimə edilməsi məqsədilə daimi Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin təsis edilməsinə hüquqi zəmin yaratmışdır [1, s. 33].

31 dekabr 2000-ci il tarixinədək imza üçün açıq qalan Roma Statutuna qoşulmaların həyata keçirilməsi və iştirakçı dövlətlərin daxili hüquq sistemlərində ratifikasiya proseslərinin tamamlanmasından sonra Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yaradılması prosesi 1 iyul 2002-ci ildə hüquqi cəhətdən başa çatmışdır. Sözügedən institusional inkişaflar insan hüquqlarının univer-

sal səviyyədə qorunması və beynəlxalq cinayət ədalət mühakiməsinin möhkəmləndirilməsi istiqamətində atılmış mühüm addımlar kimi qiymətləndirilir.

Bu tədqiqatın məqsədi qeyd olunan proseslərin nəticəsi olaraq təsis edilmiş Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsini (BCM) ümumi nəzəri-hüquqi çərçivədə təhlil etmək, habelə həmin məhkəmədə tətbiq edilən hüquq normalarını və hüquqi mexanizmləri araşdırmaqdır.

Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yaradılması və tarixi inkişafı

Bəzi müəlliflər beynəlxalq cinayət məhkəməsinin yaradılması ideyasının mənşəyini antik dövrlərə aid etsələr də, bu istiqamətdə ilk əhəmiyyətli institusional inkişaf 1474-cü ildə Almaniyanın Brayzax (Breisach) şəhərində Alman imperatoru adından fəaliyyət göstərən Roma–German İmperiya Məhkəməsinin yaradılması hesab olunur. Sözügedən məhkəmə imperator IV Karlın nümayəndəsi olmuş Peter fon Xagenbaxın mühakimə edilməsi məqsədilə təsis edilmişdir.

Həmin məhkəmə icraatında Peter fon Xagenbax Tanrı və insan qanunlarını pozmaqda, tabeliyində olan əsgərlərin mülki əhaliyə qarşı zorakılıq, o cümlədən cinsi təcavüz və qətl əməlləri törətməsinə yol verməkdə ittiham olunmuşdur [4, s. 210]. Bu məhkəmə prosesi sonrakı dövrlərdə fərdi cinayət məsuliyyəti və beynəlxalq cinayət ədalət mühakiməsi anlayışlarının formalaşması baxımından mühüm presedent kimi qiymətləndirilir.

Beynəlxalq hüquq normaları ilə müəyyən edilmiş cinayətləri törətmiş şəxslərin mühakimə olunması məqsədilə beynəlxalq məhkəmə orqanının yaradılması ideyası XIX əsrin ikinci yarısında formalaşmağa başlamışdır. Bu kontekstdə isveçli hüquqşünas Qustav Moynier 1872-ci ildə beş hakimdən ibarət beynəlxalq cinayət məhkəməsinin yaradılması ideyasını irəli sürmüş, daha sonra 1895-ci ildə Beynəlxalq Hüquq İnstitutunun iclasında həmin ideyanı yenidən gündəmə gətirmişdir.

Sözügedən yanaşmalar 1926-cı ildə keçirilmiş Beynəlxalq Cinayət Hüququ Konqresində də müzakirə edilmiş, Kvintiliano Saldana tərəfindən təqdim olunan hesabatda bu ideyalar ətraflı şəkildə izah olunmuşdur. Həmin təkliflər uzun müddət beynəlxalq hüquq doktrinasında diqqət mərkəzində qalmışdır.

Bununla yanaşı, Birinci Dünya müharibəsindən sonra qəbul edilmiş 18 yanvar 1919-cu il tarixli Versal Sülh Müqaviləsinin 227-ci maddəsində keçmiş Almaniya İmperatoru II Vilhelmin ABŞ, Böyük Britaniya, Fransa və Yaponiyanı təmsil edən beş hakimdən ibarət xüsusi tribunal tərəfindən mühakimə olunması nəzərdə tutulurdu. Lakin Niderland Krallığının II Vilhelmi ekstradisiya etməkdən imtina etməsi səbəbindən sözügedən müddəa praktikada tətbiq edilə bilməmişdir.

Millətlər Liqası çərçivəsində beynəlxalq cinayət məhkəməsinin yaradılmasına yönəlmiş cəhdlər müharibələrarası dövrdə nəticəsiz qalsa da, bu məsələ 1934-cü ildə Yuqoslaviya Kralı I Aleksandrın və Fransa Xarici İşlər Nazirinin Fransada sui-qəsd nəticəsində öldürülməsindən sonra yenidən gündəmə gəlmişdir. Sözügedən hadisədən sonra, xüsusilə Fransanın təşəbbüsü ilə 1937-ci ildə beynəlxalq cinayət məhkəməsinin yaradılmasını nəzərdə tutan müqavilə layihəsi hazırlanmışdır. Lakin İkinci Dünya müharibəsinin başlanması səbəbindən bu sənəd beynəlxalq ictimaiyyətin lazımi diqqətini cəlb etməmiş və praktik tətbiq mərhələsinə keçə bilməmişdir.

İkinci Dünya müharibəsi dövründə törədilmiş genişmiqyaslı qeyri-insani əməllər və kütləvi əzablar beynəlxalq ictimaiyyətdə beynəlxalq cinayət ədalət mühakiməsi mexanizminin yaradılmasına olan ehtiyacı daha da gücləndirmişdir. Bu kontekstdə, 1945-ci ilin əvvəllərindən etibarən müharibə cinayətlərinin təqibi məsələsi Amerika Birləşmiş Ştatlarının rəsmi dairələrində fəal şəkildə müzakirə olun-

mağa başlanmış, ABŞ tərəfindən Fransa, Böyük Britaniya və Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı hökumətləri ilə müvafiq təşəbbüslər irəli sürülmüşdür [5, s. 11].

Müharibənin başa çatmasından sonra Amerika Birləşmiş Ştatları, Fransa, Böyük Britaniya və Sovet Sosialist Respublikaları İttifaqı tərəfindən imzalanmış 8 avqust 1945-ci il tarixli London Sazişi əsasında İkinci Dünya müharibəsinin başlıca cinayətkarlarını mühakimə etmək məqsədilə Nürnberq Beynəlxalq Hərbi Tribunalı təsis edilmişdir. Sözügedən tribunalın yaradılmasını təqibən, Sakit Okean əməliyyatlar teatrında Müttəfiq Qüvvələrinin Ali Baş Komandanı general Duqlas MakArtur tərəfindən ona verilmiş səlahiyyətlər çərçivəsində 19 yanvar 1946-cı il tarixli xüsusi fərmanla Uzaq Şərq üçün Tokio Beynəlxalq Hərbi Tribunalı yaradılmışdır.

Nürnberq və Tokio tribunal təcrübələrindən sonra beynəlxalq cinayət hüququnun normativ bazasının formalaşdırılması istiqamətində mühüm addımlar atılmışdır. Bu çərçivədə, 9 dekabr 1948-ci ildə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Baş Assambleyası tərəfindən "Soyqırımı cinayətinin qarşısının alınması və cəzalandırılması haqqında Konvensiya" qəbul edilmişdir. Sözügedən Konvensiyanın qəbulunu təqibən, 12 avqust 1949-cu il tarixində beynəlxalq humanitar hüququn əsas mənbələrindən biri hesab olunan və dörd müqavilədən ibarət Cenevrə Konvensiyaları təsis edilmişdir [3, s. 70].

Bu hüquqi sənədlər, xüsusilə Cenevrə Konvensiyalarının müddəaları, sonrakı dövrlərdə Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyasına daxil olan müharibə cinayətlərinin müəyyənləşdirilməsində əsas normativ baza kimi xidmət etmişdir və Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Statutunda öz əksini tapmışdır.

Cenevrə Konvensiyaları beynəlxalq humanitar hüququn inkişafında və beynəlxalq cinayət məhkəmələrinin yurisdiksiyasının müəyyən edilməsində mühüm rol oynamışdır. Məsələn, Keçmiş Yuqoslaviya üzrə Beynəlxalq Cinayət Tribunalının Statutunun təhlili göstərir ki, 1949-cu il Cenevrə Konvensiyalarının ciddi pozuntuları məhkəmənin yurisdiksiyasına daxil olan cinayətlər sırasında yer almışdır [7, s. 20]. Eyni yanaşma Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Statutunda da öz əksini tapmışdır. Belə ki, Statutun 8-ci maddəsinin 2-ci bəndində 12 avqust 1949-cu il tarixli Cenevrə Konvensiyalarının ağır şəkildə pozulmasının müharibə cinayətləri kimi qiymətləndirildiyi açıq şəkildə təsbit edilmişdir [8, s. 45].

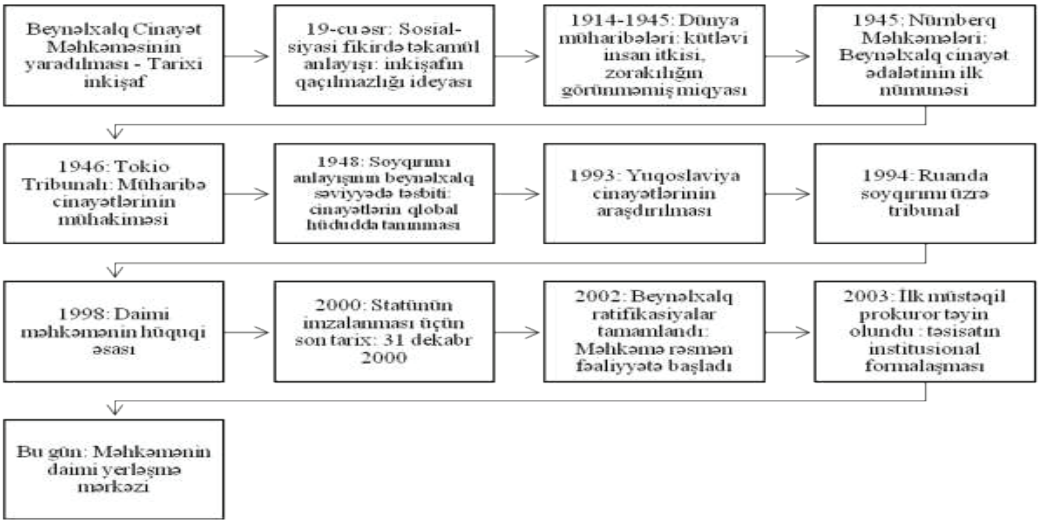

Şəkil. Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yaradılması

Mənbə: *Müəllif tərəfindən hazırlanmışdır.*

Cenevrə Konvensiyalarının qəbulundan sonra BMT Baş Assambleyası Beynəlxalq Hüquq Komissiyasından Nürnberq Prinsiplərinə uyğun olaraq Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi üçün Nizamnamə hazırlamağı xahiş etdi. Lakin bu məqsədlə edilən səylər uğursuz oldu və razılaşdırılmış Nizamnamə hazırlanmadı. 1954-cü ildə BMT Baş Assambleyası Beynəlxalq Hüquq Komissiyasından Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi Nizamnaməsinin layihəsi üzərində işini dayandırmağı xahiş etdi. Bu tələb təcavüz cinayətinin tərifinin verilməməsindən və Beynəlxalq Hüquq Komissiyasının Bəşəriyyətin sülh və təhlükəsizliyinə qarşı cinayətlər haqqında Konvensiya layihəsini hazırlamamasından irəli gəlirdi. Bu fasilədən sonra beynəlxalq cinayət məhkəməsinin yaradılması səyləri Soyuq Müharibənin başlanması ilə dayandırıldı; iş yalnız 1992-ci ildə bərpa edildi. Trinidad Tabaqonun 1989-cu ildə narkotik qaçaqmalçıların təqibi və 1990-cı ildə İraqın Küveytə hücumu ilə bağlı müraciəti bu səylərin bərpasında mühüm rol oynadı. 25 noyabr 1992-ci ildə BMT Baş Assambleyası Beynəlxalq Hüquq Komissiyasından Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi üçün Nizamnamə layihəsi üzərində işə yenidən başlamağı xahiş etdi. Bu tələbə cavab olaraq görülən işlərdən üç əsas fikir ortaya çıxdı. Bunlar: beynəlxalq müqavilə ilə məhkəmənin yaradılması, yalnız fiziki şəxslərin təqib edilməsi və yalnız beynəlxalq cinayətlərin bu məhkəmənin yurisdiksiyasına daxil edilməsi idi [6, s. 130].

Beynəlxalq Hüquq Komissiyası fəaliyyət göstərdiyi müddətdə, yəni 1993-cü ildə keçmiş Yuqoslaviyada müharibə başladı və bu da insanlığa qarşı cinayətləri və soyqırımı yenidən beynəlxalq gündəmə gətirdi. Beynəlxalq ictimaiyyətin vicdanını yaralayan bu vəziyyətə son qoymaq və məsul şəxsləri mühakimə etmək üçün BMT Təhlükəsizlik Şurası xüsusi (ad hoc) tribunal olan Keçmiş Yuqoslaviya üzrə Beynəlxalq Cinayət Tribunalını yaratdı. Keçmiş Yuqoslaviyada baş verən bu hadisələrdən sonra Ruandadakı faciəli hadisələr başqa bir tribunalın yaradılmasını zəruri etdi. 1994-cü ilin aprel və iyul aylarında Hutu və Tutsi arasında baş verən vətəndaş müharibəsindən sonra, Təhlükəsizlik Şurasının 8 noyabr 1994-cü il tarixli qətnaməsi ilə Ruanda hökumətinin tələbi ilə Ruanda üzrə Beynəlxalq Cinayət Tribunalı yaradıldı [12, s. 35].

Keçmiş Yuqoslaviya və Ruanda üzrə Beynəlxalq Cinayət Tribunallarının yaradılmasından qısa müddət sonra Beynəlxalq Hüquq Komissiyası Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yaradılması üçün Nizamnamə layihəsi üzərində işini başa çatdırdı. Layihə 1994-cü ildə Baş Assambleyaya təqdim edildi. Nizamnamə ilə bağlı əsas məsələləri müzakirə etmək üçün xüsusi komitə yaradıldı və 1995-ci ildə iki dəfə toplandı. Komitənin hesabatları Baş Assambleyada iki dəfə müzakirə edildikdən sonra hazırlıq komitəsi yaradıldı. Komitənin məqsədi beynəlxalq konfransda geniş qəbul edilə biləcək bir mətn layihəsi hazırlamaq idi. 1996-1998-ci illər arasında fəaliyyət göstərən bu komitə layihə mətnini 1998-ci ilin aprelində yekunlaşdırdı. Nəhayət, layihə və təklif olunan düzəlişlər 15 iyun–17 iyul 1998-ci il tarixlərində Romada keçirilən Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Səlahiyyətli Nümayəndələrinin Diplomatik Konfransında müzakirə edildi. Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Statutu 120 lehinə, 7 əleyhinə və 20 bitərəf səslə qəbul edildi və 18 iyul 1998-ci ildə bütün dövlətlər tərəfindən imzalanmaq üçün açıldı [2, s. 25].

Tətbiq edilən hüquq anlayışı

Hər bir məhkəmə mexanizmi kimi, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi də bir sıra qaydalar çərçivəsində fəaliyyət göstərir və bu qaydalar vasitəsilə effektivliyini təmin edir. Məhkəmənin yurisdiksiyasına hansı cinayətlərin daxil olduğunu, bu cinayətlərin elementlərini və cinayət nəticəsində tətbiq edilən cəzaya təsir edən halları,

yurisdiksiyanın yarandığı halları, kimin apellyasiya hüququna malik olduğunu və məhkəmənin hansı meyarlarla aparılacağını müəyyən edən qaydalar toplusu məhkəməyə tətbiq edilən qanunu təşkil edir. Bir sözlə, məhkəmənin fəaliyyətini həyata keçirərkən və mübahisələri həll edərkən tabe olacağı maddi və prosessual hüquqla bağlı qaydalar məhkəmə daxilində tətbiq olunan hüquq anlayışını formalaşdırmışdır. Təqsirləndirilən şəxsin hüquqları üçün bu məsələlərin, yəni məhkəmənin hansı meyarlarla aparılacağının məhkəmədən əvvəl aydınlaşdırılması vacibdir [9, s. 21].

Nizamnamənin 21-ci maddəsi Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin istinad edə biləcəyi hüquqi mənbələri tənzimləyir. Bu məqalədə cəmi yeddi mənbəyə istinad edilmişdir: dörd konkret mənbə (qanun, cinayət elementləri, prosedur qaydaları və sübutlar və Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin presedent hüququ) və üç ümumi mənbə (tətbiq olunan beynəlxalq müqavilələr, beynəlxalq hüququn prinsipləri və qaydaları, ümumi hüquqi prinsiplər) [10, s. 133].

Nizamnamənin 21-ci maddəsi Beynəlxalq Ədalət Məhkəməsi Nizamnaməsinin 38-ci maddəsinə çox oxşardır. Bundan əlavə, mənbələrin tətbiq olunma ardıcıllığının göstərilməsi Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi Nizamnaməsini oxşar sənədlərdən fərqləndirən ən vacib xüsusiyyətdir. Həqiqətən də, Nizamnamə hakimlərə bu məsələ ilə bağlı aydın göstərişlər verir. Nizamnamə özünü təşkil etdiyi piramidanın zirvəsində yerləşdirir. 21-ci maddə məhkəmədən əvvəlcə Nizamnaməni, cinayət hüququ qaydalarını və prosedur və sübut qaydalarını tətbiq etməsini tələb edir. Son iki mənbə birincisi ilə eyni qüvvəyə malik kimi görünsə də, cinayətin elementləri ilə bağlı 9/3-cü maddə, prosedur və sübutlarla bağlı 51/4-5-ci maddə bu vəziyyəti aydınlaşdırır. Müvafiq olaraq, hər iki maddə Nizamnaməyə uyğun olmalıdır.

İkincisi, məhkəmə lazım olduqda müqavilələri və beynəlxalq hüququn ümumi prinsiplərini və qaydalarını tətbiq edəcək. Burada müqavilələrin beynəlxalq prinsip və qaydalardan üstün tutulduğu və ya əksinə olduğu barədə açıq bir ifadə yoxdur. Məhkəmə nəticə etibarilə onların statusunu ümumi hüquq prinsiplərinin mənbəyi kimi tanıyıb.

"Xüsusi mənbələr" adlandırdığımız mənbələr yalnız Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi tərəfindən tənzimlənən mənbələrdir. Başqa sözlə, onların mənşəyi Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsindən qaynaqlanır. "Ümumi mənbələr" adlandırdığımız mənbələr beynəlxalq hüququn əsasını təşkil edən mənbələrdir. Bu mənbələr beynəlxalq hüquq dünyasında Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin mövcudluğundan əvvəl də mövcud idi. Buna görə də, birincisini "xüsusi mənbələr", ikincisini isə "ümumi mənbələr" adlandırmağı məqsədəuyğun hesab etdik [11, s. 144].

Keçmiş Yuqoslaviya üzrə Beynəlxalq Cinayət Tribunalının (YBCT) və Ruanda üzrə Beynəlxalq Cinayət Tribunalının (RBCT) Nizamnamələrində məhkəmənin tətbiq edəcəyi qanunla bağlı ayrıca müddəa nəzərdə tutulmamışdır. Buna qarşılıq, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsi üçün hazırlanmış 1994-cü il tarixli Beynəlxalq Hüquq Komissiyasının Nizamnamə layihəsində məhkəmənin yurisdiksiyasına daxil olan cinayətlər ayrıca sadalanmış və 33-cü maddədə "tətbiq olunan qanun" başlığı altında məhkəmənin qərar qəbul edərkən istinad edəcəyi hüquq mənbələri göstərilmişdir. Sözügedən layihənin müvafiq 33-cü maddəsi sonrakı Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Nizamnaməsinin 21-ci maddəsinin hüquqi əsasını təşkil etmişdir.

Beləliklə, Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Nizamnaməsinin 21-ci maddəsi məhkəmənin tətbiq edəcəyi hüququ aşağıdakı şəkildə tənzimləyir:

Maddə 21:

1) Məhkəmə aşağıdakıları tətbiq etməlidir:

a) Birincisi, bu Qanun, cinayətin elementləri, prosedur qaydaları və sübutlar.

b) İkincisi, lazım olduqda, tətbiq olunan müqavilələr və beynəlxalq silahlı münaqişə prinsipləri daxil olmaqla, beynəlxalq hüququn prinsipləri və qaydaları.

c) Bunlar olmadıqda, Məhkəmə tərəfindən dünyanın hüquq sistemlərinin milli qanunlarından, o cümlədən cinayət üzərində yurisdiksiyası olan dövlətlərin milli qanunlarından irəli gələn ümumi hüquq prinsipləri, bu Qanunun prinsiplərinə, beynəlxalq hüquqa və beynəlxalq səviyyədə tanınmış norma və standartlara zidd olmamaq şərti ilə.

2) Məhkəmə əvvəlki qərarlarında şərh etdiyi hüquq prinsiplərini və qaydalarını tətbiq edə bilər.

3) Bu maddəyə uyğun olaraq tətbiq edilən və şərh edilən qanun beynəlxalq səviyyədə tanınmış insan hüquqlarına uyğun olmalı və 7-ci maddənin 3-cü bəndində müəyyən edildiyi kimi, cins, yaş, irq, dəri rəngi, dil, din və ya inanc, siyasi və ya digər fikir, milli, etnik və ya sosial mənşə, sərvət, doğum və ya digər statusa əsaslanan hər hansı mənfi ayrı-seçkilikdən azad olmalıdır [8, s. 221].

Nəticə

Son dövrlərdə dünyada qeyri-insani əməllərin sayının və müxtəlifliyinin artması nəticəsində, uzun illər ərzində irəli sürülən arqumentlərə baxmayaraq, daimi Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yaradılması zərurəti beynəlxalq ictimaiyyətin böyük əksəriyyəti tərəfindən qəbul edilmiş və məhkəmənin təsisi tamamlanmışdır. Məhkəmənin yaradılmasının gecikməsinin əsas səbəbi dövlətlər arasında belə bir tribunalın suverenliyə müdaxilə edəcəyi ilə bağlı narahatlıqlar olmuşdur. Dövlətlərin suverenliyinin qorunması və zorakılıq inhisarının cinayət və cinayət-prosessual qanunlarla sıx bağlılığı səbəbindən məhkəmənin yaradılması prosesi uzun müddət ləngimişdir.

Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin yurisdiksiyasına daxil olan cinayətlər dörd əsas kateqoriyaya bölünür: soyqırımı cinayəti, insanlığa qarşı cinayətlər, müharibə cinayətləri və təcavüz cinayətləri. Məhkəmə hər hansı digər hüquqi mexanizm kimi müəyyən qaydalar çərçivəsində fəaliyyət göstərir və effektivliyi bu qaydaların tətbiqindən asılıdır. Bu baxımdan, məhkəmədə tətbiq olunan hüquq maddi və prosessual qaydalar sistemindən ibarət olub, məhkəmənin fəaliyyətini və mübahisələrin həllini istiqamətləndirir.

Beynəlxalq Cinayət Məhkəməsinin Statutunun 21-ci maddəsi məhkəmənin istinad edə biləcəyi hüquq mənbələrini müəyyən edir. Məhkəmə əvvəlcə Statutun müddəalarını, cinayətlərin elementlərini və prosessual-sübut qaydalarını tətbiq etməlidir. Lazım gəldikdə, məhkəmə beynəlxalq müqavilələrə, beynəlxalq hüququn ümumi prinsiplərinə və qaydalarına müraciət edə bilər. Həmçinin, Statut ümumi hüquqi prinsipləri hüquq mənbəyi kimi tanıyır. Bu kontekstdə məhkəmənin presedentləri Statutda nəzərdə tutulsa da, məhkəmə onları tətbiq etməkdə mütləq borclu deyil və onların iyerarxiyası Statutda müəyyən edilmiş digər hüquq mənbələrindən fərqlənir.

21-ci maddənin 3-cü bəndi isə hüquq mənbələrinin iyerarxiyasını hüququn təfsiri və tətbiqi baxımından konkretləşdirir, xüsusilə beynəlxalq səviyyədə tanınmış insan hüquqları normalarına riayət edilməsini tələb edir. Məhdudiyyət və mürəkkəblik baxımından, bu müddəa digər maddələr kimi tam konsensus əsasında qəbul edilmişdir və beynəlxalq prinsiplərə istinad, silahlı münaqişə prinsipləri və gender əsaslı hüquqlar kimi sahələrdə tətbiq olunması nəzərdə tutulur. Bu, cinayət hüququ kimi suverenliyi əks etdirən sahələrdə dövlətlərin ortaq məxrəc əldə etməsinin nə qədər mürəkkəb olduğunu göstərir.

Bütün bu çətinliklərə baxmayaraq, daimi beynəlxalq cinayət məhkəməsinin yaradılması universal hüquq və beynəlxalq sülhün təminatı baxımından mühüm və ümidverici bir inkişafdır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı:

1. Aksar, Y. (2003). Uluslararası Ceza Mahkemesi ve Uluslararası Ceza Usul Hukuku. Ankara: Seçkin Yayınevi.
2. Alibaba, A. (2000). Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 49, 1-4. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi. 87-144 s.
3. Başak, C. (2003). Uluslararası Ceza Mahkemeleri ve Uluslararası Suçlar. Ankara: Turhan Kitabevi.
4. Birsel, C. (2016). Devletlerarasında Andlaşmalar (3. Kitap). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
5. Cohen, H. G. (2003). Uluslararası Hukuka Yönelik Amerikan Meydan Okuması: Tartışma İçin Geçici Bir Çerçeve. Yale Uluslararası Hukuk Dergisi, 28. s.551.
6. Çelik, E. F. (1987). Milletlerarası Hukuk (1. Kitap). İstanbul: Filiz Kitabevi. 287 s.
7. Denk, E. (2001). Uluslararası Antlaşmalar Hukukunda Jus Cogens Kurallar. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Nisan-Haziran. 158 s.
8. Dönmezer, S. E. (1997). Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku (Cilt 3, 12. bası). İstanbul: Beta Yayınevi. 472 s.
9. Ekşi, C. A. (2004). Uluslararası Ceza Mahkemesinin İnsanlığa Karşı Suçlar Üzerindeki Yargı Yetkisi. Ankara: Seçkin Yayınevi. 310 s.
10. Lee, R. S. (Ed.). (2001). Uluslararası Ceza Mahkemesi: Suç Unsurları ve Usul ve Delil Kuralları. New York: Transnational Publishers. 580 s.
11. Marshall, G. (1998). Oxford Sosyoloji Sözlüğü. New York: Oxford University Press. 237 s.
12. Nuhoğlu, A. (2007). Uluslararası Ceza Mahkemesrafından Uygulanabilecek Yaptırımlar. In F. Yenisey (Ed.), Uluslararası Ceza Divanı. İstanbul: Arıkan Yayınevi. 200 s.

Байрамлы Мухтабар Ариф гызы,
магистрант юридического факультета
Бакинского государственного университета

МЕЖДУНАРОДНЫЙ УГОЛОВНЫЙ СУД И ПРИМЕНИМОЕ ПРАВО

РЕЗЮМЕ

17 июля 1998 года был принят и открыт для подписания Римский статут при участии многих государств. Целью этого статута было создание постоянного международного уголовного суда для преследования наиболее тяжких международных преступлений, угрожающих существованию и совести всего международного сообщества. Создание суда было завершено 1 июля 2002 года при условии выполнения условий, предусмотренных в Статуте. Статья 21 Статута регулирует правовые источники, к которым может обращаться МУС. В этой статье перечислены четыре конкретных источника: «статут, элементы преступления, процессуальные и доказательственные нормы, а также прецедентное право МУС», и три общих источника: «применимые международные договоры, принципы и нормы международного права, а также общие принципы права», в общей сложности семь источников. Органы суда должны действовать в соответствии с этими источниками при проведении своих разбирательств.

Bayramli Mokhtabar Arif,
Master's student, Faculty of Law,
Baku State University

INTERNATIONAL CRIMINAL COURT AND APPLICABLE LAW

SUMMARY

The Rome Statute was approved and made available for signature on July 17, 1998, with participation from numerous states. In order to pursue the most serious international crimes that endanger the existence and conscience of the entire world community, this act sought to create a permanent international criminal court. Subject to the Statute's requirements being met, the court's establishment was finalized on July 1, 2002. The Statute's Article 21 governs the legal sources that the ICC may consult. Four particular sources are listed in this article: "the Statute, the elements of the crime, procedural and evidentiary rules, and the case law of the ICC," in addition to three general sources: "applicable international treaties, principles and rules of international law, and general principles of law," totaling seven sources. The court organs shall act in accordance with these sources in conducting their proceedings.

Redaksiyaya daxilolma tarixi: 10.12.2025
Təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 19.01.2026
Çapa qəbul olunma tarixi: 20.01.2026